

Daniel Płatek

Instytut Studiów Politycznych PAN

PRZEMOC SKRAJNEJ PRAWICY W POLSCE. ANALIZA STRATEGICZNEGO POLA RUCHU SPOŁECZNEGO

Podejście agregacyjne to obecnie dominujący sposób prowadzenia analiz w badaniach nad działaniami zbiorowymi i ruchami społecznymi. W obrębie metod agregacyjnych działania analizuje się jako sumę wartości odrębnych elementów (zmiennych). Artykuł zawiera praktyczną ilustrację technik uzupełnienia agregacyjnych metod badawczych metodami relacyjnymi w socjologii ruchów społecznych. Autor opisuje wyniki badania, którego przedmiotem był ruch skrajnej prawicy w Polsce, w latach 1990–2013. Po zaobserwowaniu zmian czasowych w wariancji przemocy stosowanej przez ruch skrajnej prawicy, zaistniała potrzeba zastosowania bardziej precyzyjnego narzędzia, które umożliwiłoby wyjaśnienie, dlaczego w określonym przedziale czasowym skala przemocy istotnie zmalała. Regresja logistyczna okazała się tylko częściowo pomocna w ustaleniu warunków, w których przemoc ze strony skrajnej prawicy słabnie. Dopiero relacyjne ujęcie pozwoliło uchwycić najważniejsze cechy „przestrzeni” (pola), w jakiej funkcjonuje ruch skrajnej prawicy w Polsce.

Słowa kluczowe: ruchy społeczne; teoria pola; analiza sieci

Daniel Płatek, Institute of Political Studies, Polish Academy of Sciences

Violence of the Extreme Right in Poland. Analysis of the Social Movement Strategic Field

The aggregative approach is currently a dominant way of conducting analyses on collective actions and social movements. Within aggregative methods, actions are analyzed as a sum of the values of separate elements, or variables. The article offers an empirical illustration of the techniques for complementing aggregative research methods with relational methods in the sociology of social movements. It presents the study on the extreme right movement in Poland covering the period between 1990 and 2013. The findings have indicated the changes in the variance of violence perpetrated by the extreme right movement overtime. They have created a need for a more precise tool capable of explaining why the scale of violence have decreased significantly over a specific period. Relational approach has allowed to capture the most important features of the ‘space’, or field, in which the extreme right movement in Poland functions.

Key words: social network analysis; social movements; field theory

Wprowadzenie

Podejście agregacyjne to obecnie dominujący sposób prowadzenia analiz w obrębie badań nad działaniami zbiorowymi i ruchami społecznymi. Używając metod agregacyjnych analizuje się działania jako sumę wartości odrębnych elementów (zmiennych) (Kontopoulos 1993; Monge, Contractor 2003). Agregowani są aktorzy (indywidualni lub zbiorowi) lub jednostki analizy, takie jak wydarzenia i ich własności (liczebność uczestników, skład społeczny protestów itp.). Wiedza o badanych zjawiskach opiera się na wynikach zliczania i korelowania przeróżnych atrybutów jednostek analizy jako rozłącznych, niezależnych od siebie elementów. Wyniki podaje się w procentach, średnich lub ilorazach szans. Dynamika ruchów społecznych jest w tej optyce widziana jako modyfikacja w czasie wartości poszczególnych zmiennych niezależnych w odniesieniu do zmiennych zależnych.

Celem artykułu jest pokazanie możliwości zastosowania alternatywnej metodologii – analizy relacyjnej (Emirbayer 1997) – w badaniach nad działaniami zbiorowymi z użyciem przemocy na przykładzie konkretnego ruchu społecznego. Opisuje wyniki badania, którego przedmiotem był ruch skrajnej prawicy w Polsce i stosowanie przezeń repertuaru przemocy w latach 1990–2013 (por. Pankowski 2010; Brykczyński 2017). Jednostką obserwacji było pojedyncze wydarzenie z udziałem skrajnej prawicy zarejestrowane w prasie codziennej. Początkowe założenia projektu i publikacje (Płatek, Płucieniczak 2017a, 2017b) miały charakter utrwalonego w tego rodzaju tematyce badawczej sposobu doboru danych, ich organizacji i analizy. Następnie, po zaobserwowaniu zmian czasowych w wariancji przemocy stosowanej przez ruch skrajnej prawicy, zaistniała potrzeba zastosowania innego niż agregacyjne (regresja logistyczna) narzędzia, które umożliwiłoby wyjaśnienie, dlaczego w określonym przedziale czasowym skala najcięższych form przemocy stosowanych przez skrajną prawicę istotnie zmalała. Aby wzbogacić obraz działań tego ruchu społecznego i wyjaśnić jego zmienność, szczególnie w aspekcie stosowania przemocy, pomocne może być odtworzenie konfiguracji relacji, które aktorzy ruchu tworzyli z celami, na które kierowali swoje działania i innymi niż przemoc repertuarami (taktykami) działań włączanych lub wykluczanych z obrębu preferowanych przez siebie strategii. Dopiero takie relacyjne ujęcie, odwołujące się do teorii pól (zob. Bourdieu 2004; Bellotti 2011) ze szczególnym wskazaniem na koncepcję „pola działań zbiorowych” (*collective action field*) (Diani 2015), pozwoli uchwycić najważniejsze cechy „przestrzeni” (pola), w jakiej wzmagająca się lub malała przemoc ruchu skrajnej prawicy w Polsce.

Przemoc skrajnej prawicy w ujęciu agregacyjnym

W roku 2012 rozpoczęliśmy badania nad ruchem skrajnej prawicy w Polsce¹ (zob. Płatek, Płucienniczak 2017a). Założeniem projektu było prześledzenie generalnej dynamiki działań zbiorowych z udziałem skrajnej prawicy od roku 1990 do roku 2013. Ruch skrajnej prawicy zdefiniowaliśmy poprzez odwołanie do trzech cech: 1) ideologii ruchu; 2) repertuaru jego działań oraz 3) historycznej ciągłości organizacyjnej i symbolicznej ruchu. Bazując na tej definicji stworzyliśmy listę wszystkich organizacji w wybranych latach, które można zaliczyć do obozu politycznego skrajnej prawicy i użyliśmy zawartych w niej nazw jako indeksów wyszukiwania, a następnie stworzyliśmy katalog zdarzeń akcji protestacyjnych ruchu (Tilly 2009). Metoda tworzenia katalogu zdarzeń, zwana w literaturze Protest Event Analysis (PEA), polega na zbieraniu danych o wydarzeniach protestacyjnych z prasy codziennej, a następnie kodowaniu ich pod kątem różnych charakterystyk (McCarthy, McPhail, Smith 1996). Naszą jednostką analizy było zatem pojedyncze zdarzenie, a nie jak w tradycyjnych badaniach sondażowych – respondent – pojedyncza osoba (zob. Franzosi 1987, 2010). W celu uniknięcia błędu selekcji wydarzeń przez redakcje prasowe i uzyskania jak najszerzej reprezentacji wydarzeń z udziałem ruchu dobraliśmy źródła reprezentujące różne opcje polityczne: „Gazetę Wyborczą”, „Rzeczpospolitą” oraz Polską Agencję Prasową (PAP).

Najbardziej interesujący nas repertuar – repertuar przemocy – podzieliliśmy na dwie kategorie: przemoc „ciężką” i przemoc „lekką”. Pierwsza kategoria obejmowała wszystkie wydarzenia, które wiązały się ze zranieniem osoby lub osób, lub w których jedna osoba (lub więcej) poniosła śmierć. Przemoc „lekką” występowała w wydarzeniach, podczas których skrajnie prawicowi aktywiści atakowali osoby lub grupy, blokowali lub starali się zakłócić spotkania, manifestacje przeciwników politycznych, wystąpienia swoich przeciwników politycznych, niszczyli mienie i dopuszczali się aktów wandalizmu, ale nikt nie został poważnie ranny ani zabity.

Drugim typem repertuaru, który wyróżniliśmy, były „demonstracje”. Działania te nie zawierały żadnej formy przemocy, były to typowe manifestacje uliczne, przemarsze lub pikety. „Działania konwencjonalne” mieściły się na drugim biegunie radykalizmu działań wobec skrajnej formy przemocy „ciężkiej”. Była to taktyka przyjmująca formę listów, petycji, pozwów itp. Ten typ repertuaru sytuował się poza kontekstem wydarzeń ulicznych i angażował aktywistów przez kanały komunikacji, takie jak tradycyjna poczta, instytucje sądowe. Ostatnim typem działań były „działania ekspresyjne” (zob. Caiani, Della Porta, Wagemann

¹ Badanie zostało sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/05/N/HS6/03892.

2012) – typ działań nie mieszczący się w obrębie skali przemoc „ciężka” – działania konwencjonalne. „Ekspresyjne” były wydarzenia zamknięte dla szerszej publiczności i skierowane na samych aktywistów ruchu: wewnętrzne debaty, konferencje, koncerty itp.

Wydarzenia zostały zakodowane tak, że każde posiadało tylko jeden kod z obszaru repertuaru, aktora i celu. Nie jest to w stosunku do ruchu skrajnej prawicy zabieg sztuczny. Dokładna analiza wzmianek prasowych pokazuje, że najczęściej w wydarzeniach z udziałem ruchu w analizowanych latach występowały pojedyncze, łatwo identyfikowalne repertuary. Podobnie było z aktorami działań zbiorowych ruchu. Wydarzenia, w których występował pojedynczy aktor skrajnie prawicowy, stanowiły łącznie 75% wszystkich zarejestrowanych wydarzeń².

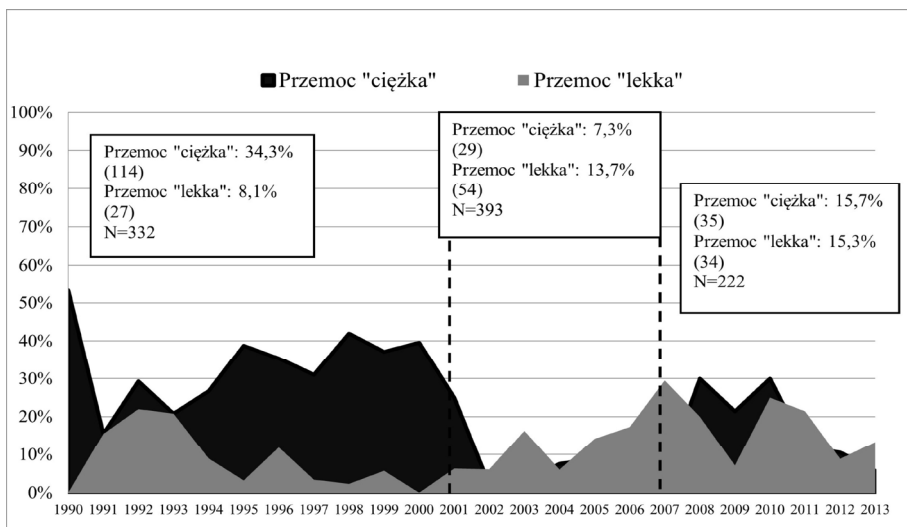
Aktorzy zostali zakodowani ze względu na stopień zorganizowania. Wyróżniliśmy trzy typy aktorów: 1) subkulturę, do której należą skinheadzi i chuligani, 2) ruch polityczny (i jego organizacje), jako formę najbardziej rozpowszechnionego podmiotu działania zbiorowego w środowisku europejskiej skrajnej prawicy (Gentile 1999) oraz 3) partie polityczne. Skinheadzi i chuligani wyznają neonazistowską kulturę white power, której główną cechą jest celebrowanie przemocy. Jest to także najsłabiej zorganizowana część ruchu, skinheadzi nie muszą bowiem dbać o formalny wizerunek. „Pozytywny” wizerunek w oczach członków tej subkultury jest utrwalany właśnie poprzez akty przemocy (zob. Dobratz, Waldner 2006). Nie inaczej jest w polskim kontekście działalności tej subkultury (Pankowski 2010). Drugi aktor, organizacje ruchu politycznego, w różnym stopniu brał w przeszłości udział w życiu legalnych instytucji politycznych – startował w wyborach lokalnych i krajowych lub rejestrował się

² 25% wszystkich wydarzeń było wydarzeniami wspólnymi dla dwóch lub więcej aktorów. Na potrzeby analizy wydarzenia zawierające dwóch lub więcej aktorów zostały rozbite na pojedyncze wydarzenia i potraktowane osobno. Większość wydarzeń z udziałem dwóch lub więcej aktorów zawierała przynajmniej jednego aktora, którego tutaj będę określał mianem „marginalnego”. Są to aktorzy z definicji nie należący do ruchu skrajnej prawicy, ale występujący ze skrajnie prawicowym aktorem w zarejestrowanym wydarzeniu. Z rysunków sieci z lat 1990 – 2000 usunięto: Konfederację Polski Niepodległej (KPN), Ligę Republikańską, Ruch III Rzeczypospolitej, Samoobronę, Solidarność, Federację Młodzieży Walczącej (FMW), Partię Wolności, Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe (ZChN), Chrześcijańską Demokrację (ChD), Krajową Partię Emerytów i Rencistów (KPEiR), Rację Stanu. Z lat 2001 – 2007 usunięto Ligę Republikańską, z lat 2008–2013 Solidarność. Nie usunięto Unii Polityki Realnej (UPR), która choć nie jest organizacją *stricto* skrajnie prawicową, to w każdym okresie wystąpiła w więcej niż kilku wydarzeniach z udziałem skrajnej prawicy. Tę samą procedurę zastosowano w stosunku do celów, które w 95% przypadków udało się sklasyfikować jako cele pojedyncze. Tam, gdzie nie udało się ustalić jednego celu, zostały one rozbite na pojedyncze cele. W przypadku repertuarów w prawie 100% udało się sklasyfikować repertuary jako pojedyncze dla kodowanego wydarzenia.

jako partia polityczna. Jego specyficzną cechą był brak warunku formalnego członkostwa. Były to najczęściej organizacje kierowane przez ściśle ograniczone gremium przywódców przy wsparciu sympatyków. Niektóre z nich (jak na przykład lokalne odłamy Obozu Narodowo-Radykalnego – ONR) funkcjonowały na granicy legalności, inne były tylko krótkotrwałymi projektami politycznymi grupującymi lokalnych aktywistów, a jeszcze inne zakładały własne komitety wyborcze. Trzecim, najbardziej sformalizowanym aktorem, były partie polityczne. Miały one potwierdzony statut i warunki legalnego członkostwa. W latach 1990–2000 żadna partia nie zaistniała w polskim ruchu skrajnej prawicy. W okresie 2001–2007 jedna partia – Liga Polskich Rodzin (LPR) – dostała się do parlamentu i, choć LPR formalnie istnieje do dziś, po roku 2007 straciła wpływ na środowisko polityczne skrajnej prawicy. Obecnie partią, organizacją o sformalizowanym statucie, legalnym członkostwie oraz wypracowanym programie politycznym, jest powstały w 2012 roku Ruch Narodowy, który zrzesza kilka innych organizacji politycznych, w tym osieroconą przez LPR Młodzież Wszechpolską (MW).

Hipoteza, którą przyjęliśmy, zakładała, że partie, ze względu na swoje umocowanie w systemie politycznym będą w mniejszym stopniu skłonne do stosowania przemocy każdego typu, gdyż są bardziej nastawione na dbanie o swój oficjalny wizerunek. Założyliśmy także, że to skinheadzi i chuligani będą odpowiedzialni zarówno za najcięższe, jak i lżejsze formy przemocy, bez względu na analizowany okres (wykres 1).

Wykres 1. Udział procentowy przemocy „ciężkiej” i „lekkiej” we wszystkich wydarzeniach

Analiza danych przyniosła zaskakującą obserwację: w okresie, kiedy partia skrajnie prawicowa (LPR) znajdowała się w parlamencie, w latach 2001–2007, skala przemocy „ciężkiej” znacząco zmalała (wykres 1), jednak w tym samym czasie przemoc „lekka” utrzymywała się mniej więcej na tym samym poziomie do roku 2003, po czym jej skala wzrosła. Uznaliśmy, że we wspomnianym okresie obecność partii w parlamencie była czynnikiem zniechęcającym wszystkich aktywistów ruchu do „ciężkich” aktów przemocy i jednocześnie, szczególnie kiedy LPR utworzyło koalicję rządową z Prawem i Sprawiedliwością oraz Samoobroną, zachęcającym do stosowania łagodniejszych form przemocy. Partia (LPR) wywierała naciski na ograniczenie repertuaru „ciężkiej” przemocy na pozaparlamentarną część aktywistów, a nie tylko na organizację formalnie z nią związaną (w tamtym czasie Młodzież Wszechpolską). Aby potwierdzić tę hipotezę skonstruowaliśmy zmienną „okres formalizacji”. Przez „formalizację” rozumieliśmy stopniowe osadzanie się organizacji ruchu w instytucjach systemu politycznego (Płatek, Płucienniczak 2017a: 75). Wejście partii do parlamentu było wskaźnikiem procesu formalizacji. Wartość 1 nadaliśmy wszystkim wydarzeniom z udziałem LPR, jej przybudówki MW lub obu tych aktorów razem, w okresie od 23 września 2001 roku do 21 października 2007 roku. Dаты te wyznaczały moment dostania się tej partii do parlamentu i moment jego opuszczenia.

Regresja logistyczna potwierdziła sformułowane hipotezy. W okresie „formalizacji” w sposób istotny zmniejszył się współczynnik „ciężkiej” przemocy ($\beta = -1,667$, $p < 0,01$) (Płatek, Płucienniczak 2017a: 24). Również zgodnie z przewidywaniami, przechodząc od kategorii „subkultura” (kategoria odniesienia) do „ruchu politycznego” i „partii” współczynnik w odniesieniu do przemocy „ciężkiej” zmniejszał się, a efekt ten był najsilniejszy w przypadku partii politycznej.

Badanie ujawniło, że skrajna prawica w Polsce posiadała dwie dynamiki przemocy. Aktorzy byli zniechęceni do popełniania najcięższych form przemocy w latach 2001–2007, nawet jeśli był to tylko efekt zdominowania większości analizowanych wydarzeń przez partię, ale łżejsze formy przemocy nie były im obce. Zabójstwa i zranienia przeciwników politycznych w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku były domeną luźnych grup skinheadów, ale początek XXI wieku przyniósł wygaszenie subkulturowej fali aktywności ruchu wraz z powstaniem LPR i reaktywacją MW. W latach parlamentarnej obecności LPR ujawnił się nowy typ przemocy – przemoc stosowana otwarcie podczas ulicznych demonstracji, w miejscach publicznych, w świetle fleszy. Jej formy nie mogły być zbyt radykalne ze względu na związki dużej części ruchu z partią parlamentarną. Szarpaniny, bójki wyzwiska i blokady marszy ruchu LGBT były jedną z powszechnych form protestów skrajnej prawicy na ulicach polskich miast w latach 2001–2007. Po roku 2007 skala obu typów przemocy znowu wzrosła, ale przemoc „ciężka” nigdy nie osiągnęła poziomu znanego w latach dziewięćdziesiątych.

Tabela 1. Udział procentowy celów z użyciem przemocy „ciężkiej” we wszystkich wydarzeniach w danym roku (podczas działań z użyciem „ciężkiej przemocy” aktorzy nie wybierali celu „kwestie socjo-ekonomiczne”)

	Politycy w parl.	Organizacje lewic./ lewicowcy	Mniejszości etn.	Mniejszości seks.	Polityka międzynarod.	Wartości tradyc.
1990	0,0%	30,8%	20,4%	0,0%	0,0%	0,0%
1991	0,0%	0,0%	15,1%	0,0%	0,0%	0,0%
1992	0,0%	11,0%	16,4%	0,0%	0,0%	2,6%
1993	0,0%	14,3%	6,8%	0,0%	0,0%	0,0%
1994	0,0%	15,0%	7,5%	0,0%	0,0%	0,0%
1995	3,7%	18,5%	17,1%	0,0%	0,0%	0,0%
1996	0,0%	21,4%	13,1%	0,0%	0,0%	0,0%
1997	4,0%	10,0%	14,0%	0,0%	0,0%	4,0%
1998	0,0%	9,0%	30,0%	0,0%	2,5%	0,0%
1999	6,9%	15,3%	10,9%	0,0%	3,4%	0,0%
2000	2,7%	8,1%	26,2%	0,0%	0,0%	2,7%
2001	0,0%	0,0%	20,1%	0,0%	0,0%	0,0%
2002	0,0%	0,0%	1,0%	0,0%	0,0%	0,0%
2003	0,0%	0,0%	0,0%	2,5%	0,0%	0,0%
2004	0,0%	1,5%	3,0%	3,0%	0,0%	0,0%
2005	0,0%	1,3%	5,9%	2,6%	0,0%	0,0%
2006	0,0%	1,8%	3,8%	1,8%	0,0%	0,0%
2007	0,0%	2,3%	2,3%	0,0%	0,0%	0,0%
2008	0,0%	6,1%	20,3%	0,0%	0,0%	3,6%
2009	0,0%	3,6%	14,3%	3,6%	0,0%	0,0%
2010	0,0%	10,0%	6,0%	5,0%	0,0%	10,0%
2011	0,0%	2,4%	4,4%	4,9%	0,0%	0,0%
2012	0,0%	2,8%	3,8%	0,0%	0,0%	3,6%
2013	1,9%	0,0%	4,9%	0,0%	0,0%	1,9%

Nowym elementem w stosunku do artykułu z 2017 roku jest uwzględnienie w prezentowanej tutaj analizie celów działań skrajnej prawicy. Obejmują one wszystkie najczęściej pojawiające się we wzmiankach prasowych obiekty ataków skrajnej prawicy oraz tematy poruszane podczas wydarzeń. Zostały one zgrupowane do siedmiu ogólniejszych kategorii. Ruch skrajnej prawicy kierował działania przeciwko: 1) polityce międzynarodowej (instytucjom międzynarodowym – szczególnie Unii Europejskiej, politykom i instytucjom z innych

Tabela 2. Udział procentowy celów z użyciem przemocy „lekkiej” we wszystkich wydarzeniach w danym roku

	Politycy w parl.	Kwestie socjo ekon.	Organizacje lewic./ lewicowcy	Mniejszości etn.	Mniejszości seks.	Polityka międzynarod.	Wartości tradyc.
1991	9,1%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	9,1%	0,0%
1992	0,0%	2,6%	2,6%	15,8%	0,0%	0,0%	2,6%
1993	4,8%	4,8%	5,8%	0,0%	0,0%	0,0%	4,8%
1994	0,0%	0,0%	3,5%	2,5%	0,0%	0,0%	2,5%
1995	3,7%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
1996	7,1%	0,0%	5,1%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
1997	0,0%	0,0%	4,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
1998	0,0%	2,5%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
1999	2,4%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	3,4%	0,0%
2000	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
2001	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	2,7%	3,7%
2002	6,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
2003	1,5%	0,0%	1,5%	0,0%	0,0%	11,9%	1,5%
2004	0,0%	0,0%	0,0%	1,5%	3,0%	1,5%	0,0%
2005	1,3%	0,0%	0,0%	1,3%	10,5%	0,0%	1,3%
2006	0,0%	0,0%	1,8%	0,0%	10,5%	0,0%	5,3%
2007	2,3%	0,0%	4,7%	0,0%	15,8%	0,0%	7,0%
2008	3,6%	0,0%	3,6%	0,0%	10,7%	0,0%	3,6%
2009	0,0%	0,0%	0,0%	3,6%	3,6%	0,0%	0,0%
2010	0,0%	0,0%	10,0%	0,0%	15,0%	0,0%	0,0%
2011	0,0%	0,0%	7,3%	2,4%	7,3%	2,4%	2,4%
2012	0,0%	0,0%	1,8%	0,0%	3,8%	0,0%	1,8%
2013	1,4%	0,0%	9,6%	0,0%	3,8%	0,0%	0,0%

krajów itp.); 2) mniejszościom seksualnym zrzeszonym w organizacjach LGBT lub pojedynczym osobom o innej niż heteroseksualna orientacji seksualnej; 3) mniejszościom etnicznym, głównie Romom, osobom o innym kolorze skóry i mniejszościom narodowym w Polsce; 4) lewicowcom zrzeszonym lub niezrzeszonym w organizacjach politycznych i ruchach nieformalnych oraz pojedynczym osobom dającym się zidentyfikować jako sympatycy lub aktywiści lewicowi (anarchiści, członkowie subkultury punk itp.); 5) partiom parlamentarnym lub, personalnie, przeciwko politykom partii opozycyjnych uznawanych za wrogie. Ruch manifestował także (6) „wartości tradycyjne” – pod tą kategorią

znalazły się wszystkie tematy, które odwoływały do wartości konserwatywnych, ale mogła za nimi stać również grupa uznana za wrogą. Znalazły się tu postulaty antyaborcyjne (przeciwnie grupom proaborcyjnym), prorodzinne, a także obchody świąt narodowych czy historycznych rocznic organizacji ruchu. Ostatnią kategorią (7) były szeroko pojęte tematy socjo-ekonomiczne, takie jak podatki, bezrobocie, kwestie wykupu ziemi, cen mieszkań itp.

Podejście agregacyjne zastosowane w poprzednim badaniu i przegląd rozkładu procentowego celów pozwala na analizę związków najważniejszych zmiennych wpływających na interesującą nas zmienną zależną, ale nie daje możliwości zaobserwowania relacji między użytymi zmiennymi i mechanizmów, jakie zachodzą w tych relacjach. Analiza relacyjna będzie koncentrować się na nakreśleniu „mapy” – przestrzeni pola – atrybutów (aktorów, celów i repertuarów), które powiązane są przez wydarzenia w wyróżnionych odcinkach czasu – przed (1990–2000), w trakcie (2001–2007) i po zajęciu przez partię polityczną miejsca w parlamencie (2008–2013). Posłuży to próbie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób w polu ruchu alokowana jest przemoc i jej cele, do jakiego stopnia jest ona udziałem różnych aktorów pola i czy, w konkretnych okolicznościach, repertuar ten staje się działaniem tylko jednego czy wielu wyspecjalizowanych w niej aktorów.

Strategiczne pole ruchów społecznych

W klasycznym ujęciu teoretycznym przez pole rozumie się najczęściej przestrzeń społeczną (pole władzy politycznej, pole ekonomiczne, pole medialne itp.), w której odbywa się walka o symboliczną dominację (zob. Bourdieu, Wacquant 2001). W jej wyniku wyłania się część dominująca i podległa. W różnych rodzajach pól, z których każde posiada własną logikę i zasady, ustanawiane są dystynkcje między występującymi w nich aktorami. Wewnątrz pola odbywa się gra o różnorodne zasoby, takie jak prestiż, uznanie, możliwość sprawowania politycznej kontroli nad innymi aktorami lub wynagrodzenia materialne.

W teorii neoinstytucjonalnej, która koncentruje się na organizacjach społecznych, pole definiowane jest przez podzielaną przez aktorów logikę praktyk organizacyjnych (DiMaggio, Powell 1983; Meyer 1977, 2010). Pomimo różnego charakteru organizacji kładzie się nacisk na równowagę wytwarzaną w polu, a nawet podkreśla zachodzenie upodabniania się do siebie różnych organizacji w „społeczeństwie światowym” (Meyer 2010; Schofer, Meyer 2005).

Wśród perspektyw teoretycznych odnoszących się do organizacji i ruchów społecznych uwagę zwraca koncepcja strategicznego pola działania (*Strategic Action Field* – SAF) (Fligstein, McAdam 2011, 2015), która częściowo zrywa z podejściem

instytucjonalnym. Główną zaletą SAF jest przełamanie konsekwentnie stosowanego w teorii neoinstytucjonalnej wyobrażenia aktorów w polu jako mniej lub bardziej, biernych wykonawców wzorców zachowań narzucanych przez struktury instytucjonalne. Neil Fligstein i Doug McAdam podkreślają, że aktorzy zazwyczaj kierują się zestawami norm wyznaczających granice działania w polu, ale zauważają, że normy te nie zawsze są przestrzegane, a dynamiką pola wstrząsa konflikt o dominację.

W socjologii ruchów społecznych teoria pola z zastosowaniem analizy sieciowej pojawiła się pod postacią badań nad strukturą relacji między aktywistami lub organizacjami ruchów społecznych. Interesowano się procesem rekrutacji do ruchu społecznego (Broadbent 2003; Diani 2007), dynamiką procesów rządzących formowaniem się koalicji organizacji (Diani 1995; Saunders 2007; Mische, Pattison 2000), czy dyfuzją repertuarów protestacyjnych pomiędzy współpracującymi ze sobą organizacjami (Osa 2001; Wang, Soule 2012). Najbardziej rozpoznawalnym podejściem tego typu jest obecnie koncepcja „pola działań zbiorowych” ruchu społecznego (*collective action field*) Mario Dianiego (2015). Według autora pole składa się z licznych drobnych decyzji aktorów organizacyjnych, które układają się w sieć kooperacji, konfliktu, zaangażowania w działania i emocjonalnego przywiązania aktywistów (zob. Diani 2015: 14). Sieci pola są konstruowane i reprodukowane przez odtwarzanie się wewnętrznych relacji między aktorami. Kształt sieci ma więc charakter zastany dla aktorów i jest wynikiem długotrwale istniejących wzorów relacji, ale sieci mogą być tworzone także intencjonalnie, jako część strategii koordynacji w ramach, na przykład, wspólnych kampanii protestacyjnych. Tak zdefiniowane pole nie posiada inherentnej właściwości integrującej wszystkich aktorów, jaką były dla neoinstytucjonalistów normy, jest raczej przestrzenią aliansów dających możliwość ustanowienia trwalszych powiązań poprzez wymianę członków różnych organizacji, zasobów bądź strategii działań.

Autor określa procesy tworzące sieć pola mianem „trybów koordynacji” (*modes of coordination*) (Diani 2015: 12). Wśród trybów najważniejsze są mechanizmy alokacji zasobów (*resource allocation*). Alokacja to działania tworzące sieć między aktorami ruchu, na bazie których powstają wzorce decyzji co do rozmieszczenia różnych zasobów. Diani ma na myśli wybór specyficznych typów finansowania kampanii protestacyjnych, wybór partnerów i liderów we wspólnych działaniach oraz ustalanie kryteriów członkostwa w koalicjach (Diani 2015: 15). Ale jako zasoby można traktować także podzielane przez aktorów cele i repertuary. Razem tworzą one strategie mogące dawać, szczególnie słabo osadzonym w strukturach instytucjonalnych aktorom, używającym niekonwencjonalnego repertuaru (przemoc), pewność co do właściwych sposobów działania.

Proponowane tutaj podejście ma charakter bardziej abstrakcyjny niż zaprezentowane wcześniej podejścia neoinstytucjonalne, SAF i podejście Dianiego.

Jego zaletą jest możliwość zaprezentowania mapy typów działań ruchu społecznego zawierającej rozkład zachowań aktorów w stosunku do celów. Wydaje się, że może być ono szczególnie owocne w przypadku małych pól nie zawierających więcej niż kilkunastu aktorów i tyleż samo celów, i repertuarów. Aktorzy takich pól są bowiem w małym stopniu ukierunkowani na bezpośrednią współpracę między sobą (organizowanie wspólnie działań zbiorowych), w większym stopniu koordynują wspólne działania wobec siebie pod postacią podzielanych lub marginalizowania w obszarze pola strategii repertuarów i celów. Dla odróżnienia od koncepcji SAF i pola działań zbiorowych Dianiego, będę to podejście nazywał „strategicznym polem ruchu społecznego” (SPRS).

Przekształcenie i analiza danych

Pierwszy etap analizy będzie polegał na zilustrowaniu strategicznego pola działań skrajnej prawicy grafami sieci. Do tego celu użyłem programu UCInet (Borgatti, Everett, Freeman 2002). Grafy widoczne na rysunkach na kolejnych stronach (rysunki sieci 1a,b, 2a,b, 3a,b) przedstawiają strukturę sieci odzwierciedloną za pomocą macierzy sąsiedztwa (*adjacency matrix*) w poszczególnych przedziałach czasowych. Ilustrują one dwa rodzaje danych: powiązania pomiędzy węzłami aktorów i repertuarów (rysunek sieci 1a, 2a, 3a) oraz między węzłami aktorów i celów (rysunek sieci 1b, 2b, 3b). Krawędzie zawierają skumulowaną liczbę wydarzeń dla każdego wyróżnionego okresu pola strategicznego osobno. W efekcie powstały grafy sieci, które w formalnym języku analizy sieciowej nazywane są nieskierowanymi (*undirected*), dwumodalnymi (*2-mode*), ważonymi (*weighted*) sieciami.

Z uwagi na zachowanie precyzji opisu pola pozostawiam pełne nazwy aktorów, zamiast opisywanego powyżej podziału ze względu na stopień zorganizowania aktorów. Ułatwi to zrozumienie specjalizacji, jakie rysują się w polu i relacji do siebie poszczególnych organizacji, partii i subkultury. Logika pola podpowiada, że to aktorzy wyznaczają cele oraz dobierają do nich określone repertuary. Aktorzy nie są ze sobą bezpośrednio powiązani – łączą się ze sobą tylko niebezpośrednio poprzez cele i repertuary. To właśnie odróżnia podejście Dianiego (2015), który skupia się na związkach między aktorami, od proponowanej przeze mnie ścieżki analizy. W proponowanym tutaj ujęciu aktorzy znajdują się w centrum wyboru celu i repertuaru, są nośnikami strategii w polu.

Zakładam, że w polu będzie zachodziła specjalizacja lub odwrotnie, integracja niektórych aktorów w stosunku do repertuarów i celów. Integracja jest odwrotnością specjalizacji. Specjalizujące się pole będzie podlegać dezintegracji na obszary repertuarów i celów wydzielone dla niektórych aktorów. W proponowanym tutaj ujęciu analitycznym będzie to przebiegać w kilku etapach:

1) analiza pozycji centralnej pojedynczych aktorów oraz analiza wariacji (zróznicowanie pola) wybieranych przez nich repertuarów i celów pozwoli na stwierdzenie, który z elementów jest w polu dominujący co do frekwencji wydarzeń oraz zakresu wyborów – silniejsza koncentracja aktorów na jednym repertuarze i celu (więcej wydarzeń) jest wskaźnikiem wyższej specjalizacji, z drugiej strony wybór większej ilości (bez względu na liczbę stojących za nimi wydarzeń) repertuarów i celów będzie wskaźnikiem większej integracji pola. Będziemy zatem mieć do czynienia z dwoma wymiarami wyborów strategicznych aktorów w polu, siłą i zakresem. W sytuacji idealnej integracji wszyscy aktorzy są skoncentrowani w tym samym stopniu (siła) na wszystkich dostępnych repertuarach i celach (zakres); w sytuacji idealnej specjalizacji sieć rozpada się na osobne komponenty, w których jeden aktor wybiera tylko jeden repertuar i cel; 2) ponieważ analiza koncentruje się na osi repertuary konwencjonalne – przemoc „ciężka”, cele konwencjonalne – cele kontrowersyjne, jednym ze wskaźników specjalizacji będzie brak w polu aktorów wybierających jednocześnie repertuar przemocy „ciężkiej” i działania konwencjonalne oraz cele kontrowersyjne („mniejszości etniczne”) i konwencjonalne („polityka międzynarodowa”) – obecność takiego aktora lub aktorów wskazuje na integrację pola w obszarze włączenia najbardziej radykalnych form przemocy i najbardziej kontrowersyjnych celów, jako akceptowanych przez skrajną prawicę repertuarów; 3) gęstość powiązań par aktorów poprzez cele i repertuary będzie wskazywać, że w polu istnieją wyspecjalizowane pary aktorów. Im silniej (siła) w stosunku do innych par aktorów podzielane są wąskie zestawy celów i repertuarów (zakres), tym większa specjalizacja w działaniach. W sytuacji idealnej integracji dopasowanie modelu do danych będzie równe zero, nie istnieje bowiem struktura centra/periferie – wszyscy aktorzy są powiązani ze sobą poprzez cele i repertuary w zbliżonym stopniu. W sytuacji idealnej specjalizacji każda para aktorów miałaby tylko jeden repertuar i cel, co spowodowałoby, że sieć rozpada się na osobne komponenty. W każdym ze wspomnianych wymiarów konieczna jest jednocześnie analiza ilościowa oraz jakościowa, pokazująca, w jakim stopniu i jakie elementy są ze sobą powiązane.

Pierwszy etap analizy opiera się na identyfikacji najważniejszych węzłów w każdej sieci, to znaczy takich węzłów, które posiadają pozycję najbardziej centralną (*degree centrality*) dla sieci wartościowanych i ich relacji z innymi węzłami (aktorów do repertuarów i aktorów do celów) (zob. Barrat, Barthelemy, Pastor-Satorras, Vespignani 2004; Newman 2001; Opsahl, Agneessens, Skvoretz 2010). Pozycja centralna jest obliczana na podstawie średniej wartości powiązań (w tym wypadku liczby wydarzeń), jakie posiada każdy węzeł. Dzięki niej można zidentyfikować węzły najbardziej centralne, skupiające najwięcej krawędzi o najwyższej wartości. Przykładowo, na rysunku sieci 1a, najsilniejszą pozycję centralną posiada aktor „skinheadzi” oraz repertuar „demonstracje” (odpowiednio: 32,6

i 23,1), a na rysunku sieci 1b – cel „mniejszości etniczne” i ten sam aktor (odpowiednio: 14,4 i 19,8). Identyfikacja węzłów centralnych ma na celu identyfikację aktora wyspecjalizowanego w konkretnej konfiguracji repertuaru i celu. Kolejny krok to analiza wariancji (zakres) elementów w polu oraz stwierdzenie, czy w polu istnieje aktor bądź aktorzy integrujący najbardziej skrajne cele i repertuary.

Następny etap analizy obejmuje wykorzystanie procedury identyfikacji struktury rdzenia i peryferii sieci (*categorical core/periphery model*), by odkryć, w jakim stopniu pary aktorów dzielą podobne repertuary oraz cele i jakie są to cele oraz repertuary. Typowa procedura rdzeń/periferie wykorzystuje algorytm dopasowujący model do danych dwumodalnych i identyfikuje węzły należące do rdzenia i do peryferii na podstawie gęstości powiązań między nimi³. Dzięki tej technice można zidentyfikować podzbiór węzłów (rdzeń) charakteryzujący się dużą gęstością powiązań w porównaniu z innymi węzłami w sieci (peryferia). Rdzeń i peryferie są traktowane jako dwa odrębne zestawy węzłów. Podczas gdy rdzeń stanowi spójną podgrupę w ramach sieci, peryferie stanowią najsłabiej powiązaną ze sobą grupę węzłów. Gęstość samego rdzenia będzie zatem większa niż gęstość powiązań pomiędzy rdzeniem a peryferiami, a te ostatnie gęstości będą większe niż gęstość powiązań w obrębie samych peryferii (zob. tabela 3, 4, 5).

Zastosowana tutaj metoda dekompozycji sieci dwumodalnych pozwala na analizę większej ilości informacji niż analiza sieci dwumodalnych (Everett 2016; Everett, Borgatti 2013). Daje to, z jednej strony, możliwość identyfikacji aktorów w największym stopniu współdzielących ze sobą repertuary (rdzeń) i tych, którzy są sobą powiązani w najmniejszym stopniu (peryferia), z drugiej – umożliwi identyfikację najsilniejszych i najsłabszych par aktorów poprzez dzielane repertuary i cele. Procedura polega na dekompozycji sieci dwumodalnych w sieci jednomodalne (*1-mode*)⁴. Dla każdego okresu każda z przedstawionych na rysunkach sieci zostanie rozbita na dwie matryce jednomodalne zawierające powiązania: 1) aktorów (poprzez repertuary); 2) aktorów (poprzez cele) (zob. tabele 3, 4, 5).

Odwołując się do znaczenia socjologicznego tego typu struktury, wskazuje się najczęściej na nierówność w sieci. W klasycznej interpretacji rdzeń stanowi jakąś

³ Dopasowanie modelu do danych w sieciach binarnych jest korelacją pomiędzy matrycą danych a idealną matrycą struktury, gdzie jedynki koncentrują się w jednym bloku, a zera w blokach peryferyjnych (Everett, Borgatti 1999: 383). Dla sieci wartościowanych, z którymi mamy do czynienia tutaj, stosuje się test t-studenta, by zmierzyć różnice między średnimi powiązań węzłów w rdzeniu i w blokach peryferyjnych. Sieć wartościowana będzie charakteryzowała się strukturą rdzenia/periferii w stopniu, do jakiego różnica średnich między tymi blokami będzie odpowiednio duża w stosunku do wariancji między nimi (Everett, Borgatti 1999: 384).

⁴ Zastosowano funkcję afiliacji (*affiliations*) oferowaną w pakiecie UCInet. Użyty algorytm *sums of cross products* polega na mnożeniu w kolumnach macierz wartości węzła A z węzłem B i sumowaniu wyników (zob. Hanneman, Riddle 2005).

elitarną grupę, która jest centralnie zaangażowana i dominująca w badanej społeczności. W wykorzystywanym tutaj zbiorze danych i przyjętym podejściu analitycznym grupę centralną będzie stanowił zbiór aktorów, którzy w największym stopniu dzielają między sobą zaangażowanie w ten sam typ repertuaru i dobierają podobne zestawy celów, ale grupa ta będzie charakteryzować się wysoką specjalizacją, jeśli będzie podzielała węższy zestaw repertuarów i celów (1–2 elementy). Jeśli będzie podzielała większość dostępnych repertuarów i celów, będzie integrować pole strategiczne. Grupą peryferyjną będą zaś ci aktorzy, którzy w najmniejszym stopniu współpracują ze sobą, dzieląc cele i repertuary. Aktorzy peryferii mogą jednak w dalszym ciągu dzielić pewną wąską grupę repertuarów i celów, wtedy ich specjalizacja (w wymiarze zakresu i siły) będzie słaba.

W polu powstają hipotetyczne mechanizmy dotyczące repertuaru przemocy i związanych z nią celów:

H. 1. W strategicznym polu skrajnej prawicy w okresie, gdy organizacja należąca do tego pola znajduje się w parlamencie, w porównaniu do innych okresów czasowych, zajdzie mechanizm większej specjalizacji aktorów w określonym typie repertuaru. W obszarze pola nie pojawią się aktorzy, którzy dzielą repertuary ze skrajnych biegunów kontinuum – wykonują jednocześnie repertuar przemocy „ciężkiej” i repertuar konwencjonalny.

H.2. W strategicznym polu skrajnej prawicy w okresie, gdy organizacja należąca do tego pola znajduje się w parlamencie, w porównaniu do innych okresów czasowych, zajdzie mechanizm większej specjalizacji aktorów w działaniach skoncentrowanych na określone cele. W obszarze pola nie pojawią się aktorzy, którzy kierowali równocześnie swoje działania na cele najbardziej kontrowersyjne („mniejszości etniczne”) i najbardziej konwencjonalne („polityka międzynarodowa”).

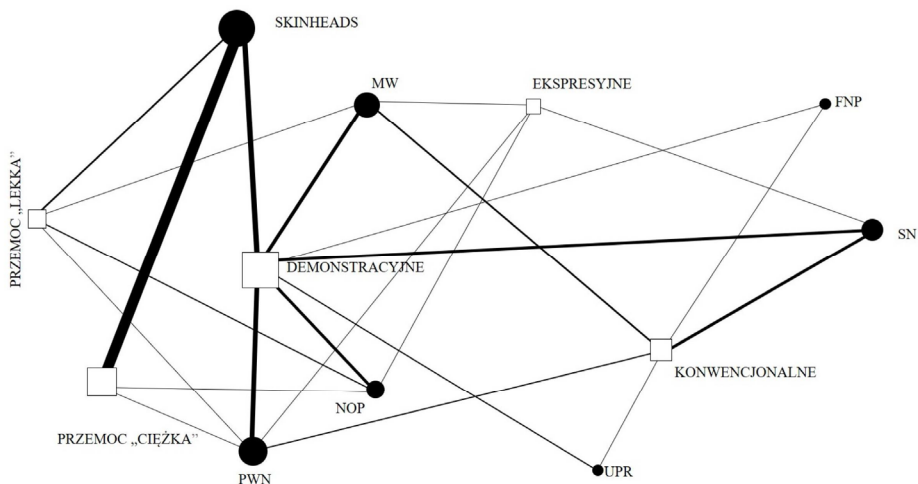
Przemoc skrajnej prawicy w ujęciu relacyjnym

Okres 1. 1990–2000

Sieć na rysunku 1a pokazuje, że w pierwszym okresie swojej działalności polska skrajna prawica była ruchem koncentrującym działania wokół kilku głównych aktorów. Byli to przede wszystkim skinheadzi, organizacja Polska Wspólnota Narodowa (PWN), Stronnictwo Narodowe (SN) oraz MW (Młodzież Wszepolska). Skinheadzi są subkulturą, która rozwinęła się w Polsce w latach osiemdziesiątych. Od początków działalności członkowie subkultury wiązali się z różnymi organizacjami nacjonalistycznymi. W latach dziewięćdziesiątych jako aktywiści nie tworzący własnych organizacji działali głównie samodzielnie lub jako młodzieżowe bojówki PWN-u i Narodowego Odrodzenia Polski (NOP). Okazjonalnie byli wynajmowani do ochrony spotkań innych

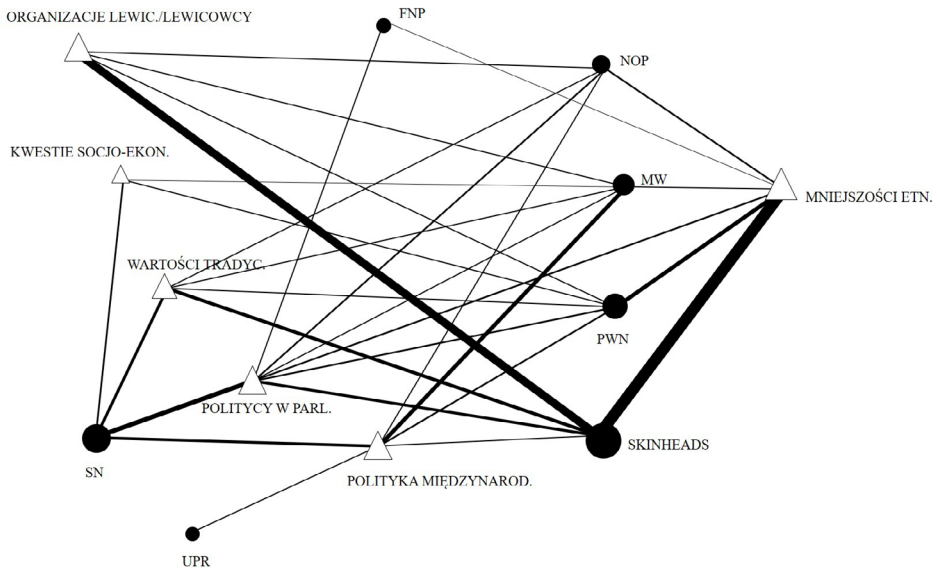
organizacji⁵. Skinheadzi byli w tym okresie aktorem mającym najsilniejszą pozycję centralną (rysunek 1a), brali udział w największej liczbie wydarzeń i posiadali stosunkowo wąski zakres wykorzystywanych repertuarów. Byli skoncentrowani na dwóch typach przemocy oraz na demonstracjach, przy czym przemoc „ciężka” była najczęstszym sposobem ich działania zbiorowego. Żaden inny aktor stosujący przemoc „ciężką” (PWN i NOP) do tego stopnia nie wykorzystywał tego repertuaru. Skinheadzi nigdy za to nie uczestniczyli w działaniach konwencjonalnych. Dwójka innych aktorów o najwyższym wskaźniku centralności, PWN i MW, posiadała szerszy zakres wybieranych repertuarów. PWN wykorzystywał każdy dostępny w tym czasie repertuar, najczęściej uczestnicząc w demonstracjach. MW podobnie, z wyjątkiem udziału w wydarzeniach z użyciem „ciężkiej” przemocy skupiał się najsilniej na działaniach demonstracyjnych i konwencjonalnych. Dwaj aktorzy, Front Narodowy Polski (FNP) i UPR byli, podobnie jak skinheadzi, bardzo ograniczeni w wykorzystywanym zakresie repertuarów, działali tylko konwencjonalnie i demonstracyjnie, ale brali udział w znacznie mniejszej niż skinheadzi liczbie wydarzeń, dlatego ich specjalizacja miała bardziej charakter ograniczonego wachlarza repertuaru bez silnej koncentracji na jednym typie repertuaru.

Rysunek 1a. Aktorzy i repertuary skrajnej prawicy, 1990–2000. Białe kwadraty – repertuary, czarne koła – aktorzy. Grubość linii odzwierciedla liczbę wydarzeń, rozmiar kwadratów i kół odzwierciedla stopnie powiązań węzłów (*degree centrality*)

⁵ Na przykład w 1990 roku ochraniaли Kongres Polskiej Prawicy zorganizowany przez Unię Polityki Realnej (UPR) i NOP.

Rysunek 1b. Aktorzy i cele skrajnej prawicy, 1990–2000. Białe trójkąty – cele, czarne koła – aktorzy. Grubość linii odzwierciedla liczbę wydarzeń, rozmiar kwadratów i kół odzwierciedla stopnie powiązań węzłów (degree centrality)

W tabeli 3, w części „aktorzy (przez repertuary)”, w lewym górnym rogu znajdują się wartości gęstości powiązań poszczególnych aktorów poprzez repertuary. Powiązania te mają charakter struktury rdzeń/peryferie (wartość wskaźnika dobroci dopasowania danych wynosi: 0,804). W rdzeniu (relacja rdzeń–rdzeń; szary obszar) znajdują się aktorzy, którzy najmocniej dzielają ze sobą repertuary. Są to PWN, MW, SN i skinheadzi. Najgęstsze powiązania w obrębie rdzenia wykazuje PWN ze skinheadami, a następnie z MW. MW jest najsilniej powiązana ze skinheadami. SN zaś w podobnym stopniu z PWN i skinheadami, z którymi wykazuje specjalizacje w repertuarze demonstracyjnym. Uwagę zwraca NOP, silnie powiązany ze skinheadami, ale nie wszedł w obręb rdzenia. Aktorzy w polu tego okresu ciążą ku podzieleniu repertuarów głównie ze skinheadami, którzy są odpowiedzialni za przemoc „ciężką”. PWN bliżej było do skinheadów, ale związany był silnie także z MW, które wykorzystywało głównie repertuar konwencjonalny i demonstracyjny oraz w niewielkim stopniu przemoc „lekką”. Specjalizacja występuje w tym okresie głównie na linii skinheadzi – przemoc „ciężka” oraz wśród par aktorów rdzenia dzielających ze skinheadami działania demonstracyjne. Zauważalna jest także para MW i SN, która dosyć silnie specjalizuje się w działaniach konwencjonalnych.

W relacji peryferie–peryferie znaleźli się aktorzy najsłabiej ze sobą powiązani repertuarami. Byli to organizacje UPR, FNP i NOP. Aktorzy ci głównie dzielili ze sobą repertuar konwencjonalny oprócz NOP, który współdzielił z resztą aktorów peryferii repertuar demonstracyjny.

Tabela 3. Gęstości powiązań aktorów, 1990–2000

Aktorzy (przez repertuary; dopasowanie modelu: 0,804)		Rdzeń			Peryferie		
		Skinhead	PWN	MW	UPR	FNP	NOP
Rdzeń	SN	913	928	803	159	160	378
	PWN	2112	-	1268	228	194	752
	MW	1503	1268	-	185	167	559
Peryferie	NOP	1227	752	559	100	80	-
	UPR	337	228	185	-	33	100
	FNP	193	194	167	33	-	80
Aktorzy (przez cele; dopasowanie modelu: 0,674)		Rdzeń			Peryferie		
		SN	PWN	Skinhead	UPR	FNP	NOP
Rdzeń	SN	-	483	1018	133	114	341
	PWN	483	-	1543	66	81	280
	MW	425	308	681	97	53	214
Peryferie	NOP	341	280	793	53	51	-
	UPR	133	66	118	-	-	53
	FNP	114	81	222	-	-	51

Komplementarna analiza sieci na rysunku 1a i tabeli 3 struktury rdzeń/peryferie ukazuje dość wyraźny podział specjalizacyjny strategicznego pola skrajnej prawicy pierwszego okresu jej działalności na aktorów stosujących przemoc w obu jej odmianach i jednocześnie nigdy nie wybierających działań konwencjonalnych (NOP, skinheadzi), aktorów nigdy nie stosujących żadnej formy przemocy i wybierających działania konwencjonalne (SN, FNP, UPR) oraz tych, którzy wybierali obie skrajne formy działań z kontinuum (PWN). Należy zwrócić uwagę, że w sensie gęstości powiązań najsłabsza była grupa druga – aktorzy peryferyjni i SN, którzy stosowali repertuary konwencjonalne (i demonstracyjne oraz ekspresyjne jak SN), a najsilniej powiązane były między sobą grupa trzecia – łącząca skrajne bieguny kontinuum repertuarów (PWN) – z grupą pierwszą, wykorzystującą w największym stopniu w swoich działaniach przemoc „ciężką” (skinheadzi i NOP).

Rysunek sieci 1b pokazuje sieć doboru celów przez skrajną prawicę. Znowu najbardziej centralnym aktorem są w tym okresie skinheadzi. Swoje

działania najsilniej koncentrowali na mniejszościach etnicznych i organizacjach lewicowych. Te cele można uznać za ich specjalizację. Miały one także najsilniejszy związek z stosowaną przez nich w tym czasie przemocą „ciężką” (patrz tabela 1). Drugim najczęściej wybieranym celem byli politycy parlamentarni atakowani przez wszystkich aktorów oprócz UPR oraz „polityka międzynarodowa”. Najsilniej na politykach koncentrował się SN stosując repertuary konwencjonalne i demonstracyjne. Stosunkowo zmarginalizowanym celem w tym okresie były sprawy socjoekonomiczne, rzadko wybierane tylko przez trzech aktorów (MW, PWN, SN). Dwaj aktorzy, MW i PWN, integrowali pole, dzieląc wachlarz wszystkich sześciu celów, na które kierowali swoje działania.

W tabeli 3, w części „aktorzy (przez cele)” widzimy, że w rdzeniu najgęstsze powiązanie tworzyła znowu para PWN – skinheadzi. Najsilniej dzielali oni między sobą najbardziej kontrowersyjne cele, głównie ataki na mniejszości etniczne i aktywistów lewicy. W nieco mniejszym stopniu zajmowały ich cele bardziej konwencjonalne jak „sprawy międzynarodowe” i „wartości tradycyjne”. Nie dzielali tylko zainteresowania sprawami socjoekonomicznymi. Drugą silną parę tworzyli SN i skinheadzi. Aktorzy ci wspólnie koncentrowali się najmocniej na politykach w parlamencie i „wartościach tradycyjnych”, ale, choć słabiej, dzielali ze sobą prawie cały wachlarz celów łącznie z „polityką międzynarodową” i „mniejszościami etnicznymi”. SN stronił tylko od ataków na organizacje lewicy.

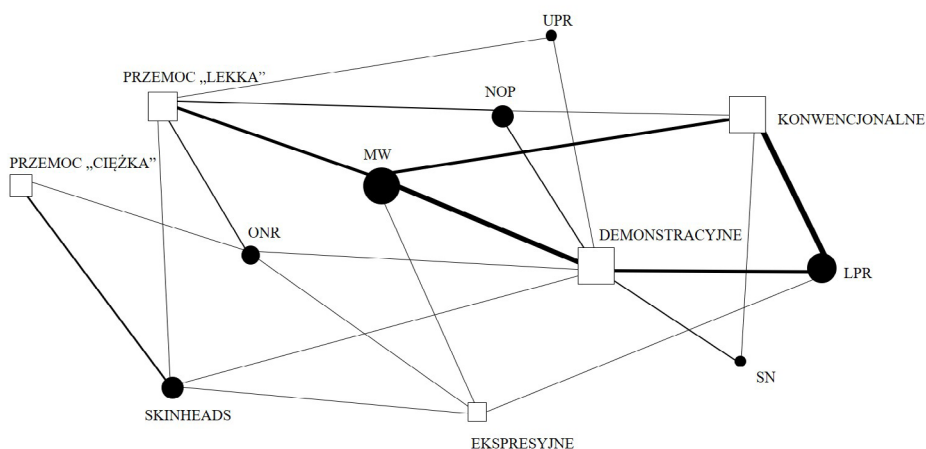
Najbardziej kontrowersyjne i najbardziej konwencjonalne cele były w latach dziewięćdziesiątych dzielane przez prawie wszystkich aktorów skrajnej prawicy. Pomimo że pewni aktorzy byli bardziej wyspecjalizowani w wybranych celach, jak również pary aktorów silniej dzieliły niektóre cele, pole nie wykazywało w tym okresie wyraźnej specjalizacji. Specjalizacja silniej zaznaczała się obrębie repertuarów, choć i tutaj pole zostało zintegrowane przez jednego z centralnych w tamtym czasie aktorów – PWN.

Okres 2. 2001–2007

W roku 2000 rozpadła się organizacja PWN, aktor dotąd integrujący repertuary skrajnej prawicy. Na fali walki z akcesją Polski do Unii Europejskiej pojawił się nowy aktor centralny – partia LPR, a Obóz Narodowo-Radykalny (ONR) wznowił działalność po latach politycznej nieobecności. LPR związał się formalnie z MW, które stało się jej młodzieżową przybudówką. Ta dwójka aktorów w drugim okresie aktywności skrajnej prawicy wyraźnie dominowała nad innymi aktorami pod względem ilości wydarzeń, w których brała udział. Było to szczególnie wyraźne w relacji tych aktorów do repertuaru konwencjonalnego i demonstracyjnego, w których wyspecjalizowały się MW i LPR. Trzecim repertuarem pod względem stopnia centralności była przemoc „lekka”,

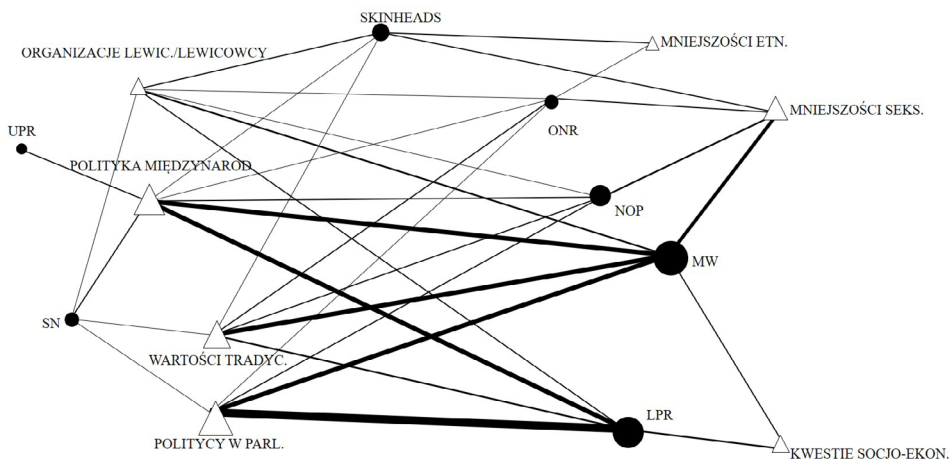
która stała się jednym z głównych repertuarów pola podzielanym przez pięciu aktorów, w tym najsilniej przez MW. W środkowym okresie, w przeciwieństwie do lat poprzednich, aktorzy w niewielkim stopniu koncentrowali się już na „ciężkiej” formie przemocy. Przemoc „ciężka” stała się wyłączną domeną słabej specjalizacji dwóch aktorów – skinheadów i ONR, którzy nigdy nie brali udziału w działaniach konwencjonalnych. Pod względem siły tej specjalizacji skinheadzi częściej niż ONR atakowali w ten sposób głównie mniejszości etniczne (zob. tabela 1).

Rysunek 2a. Aktorzy i repertuary skrajnej prawicy, 2001–2007. Białe kwadraty – repertuary, czarne koła – aktorzy. Grubość linii odzwierciedla liczbę wydarzeń, rozmiar kwadratów i kół odzwierciedla stopnie powiązań węzłów (*degree centrality*)

Najsilniej powiązaną ze sobą, poprzez repertuary, parą aktorów w rdzeniu były organizacje MW i LPR (tabela 4). Najsilniej podzielały one wymiar działań konwencjonalnych i demonstracyjnych. Reszta aktorów silnie powiązana z MW (NOP i ONR) dzieliła z nim przemoc „lekką” i uczestnictwo w demonstracjach, a ONR repertuar „ekspresyjny”. Na uwagę zasługuje jeszcze SN, który choć nie znalazł się w rdzeniu, w dużym stopniu podzielał z MW repertuar konwencjonalny i demonstracyjny. W obszarze najsłabiej związanych par aktorów zwracają uwagę oddalone od siebie SN i skinheadzi, którzy mają wspólny ze sobą tylko repertuar demonstracyjny. ONR i skinheadzi, pomimo że podzielają aż cztery repertuary, w tym opisywaną wyżej przemoc „ciężką”, znajdują się w relacji peryferie–peryferie ze względu na znikomą liczbę wydarzeń, w których brali udział.

Rysunek 2b. Aktorzy i cele skrajnej prawicy, 2001–2007. Białe trójkąty – cele, czarne koła – aktorzy. Grubość linii odzwierciedla liczbę wydarzeń, rozmiar kwadratów i kół odzwierciedla stopnie powiązań węzłów (*degree centrality*)

Podobnie jak w poprzednich latach, w polu z lat 2001–2007 utrzymał się podział na trzy grupy aktorów. Pierwszą grupę stanowili aktorzy, którzy specjalizowali się w przemocy „ciężkiej” – nikt oprócz nich nie brał udziału w tego typu wydarzeniach, a oni nie brali udziału w wydarzeniach o charakterze konwencjonalnym. Druga grupa to ci, którzy nie stronili od przemocy „lekkiej”. Było to pięciu aktorów, w tym silnie powiązane MW i NOP, którzy byli również wykonawcami repertuaru konwencjonalnego. Trzecią grupę stanowili ci aktorzy, którzy nigdy nie używali żadnej z form przemocy (LPR i SN).

W polu skrajnej prawicy w latach 2001–2007 przemoc „ciężka” pozostała specjalizacją skinheadów, ale nie było już organizacji, która integrowałaby najbardziej skrajne repertuary. Potwierdza to sformułowaną wyżej hipotezę 1. Z drugiej strony, przemoc „lekka” stała się repertuarem, który łączył się z działaniami konwencjonalnymi poprzez MW i NOP. Strategie w polu uległy przesunięciu w stronę preferowania przez aktorów mniej radykalnych repertuarów zarówno w sensie ilości (siły) wydarzeń, jak i zakresu podzielanych przez nich wariacji repertuarów. LPR jako jedyna partia polityczna w tym czasie i partia parlamentarna stroniła od jakiegokolwiek formy przemocy, ale już jej młodzieżowa przybudówka mogła pozwolić sobie na uczestnictwo w przemocy „lekkiej” wraz z ONR, UPR, NOP i skinheadami, choć wyspecjalizowała się w tym silniej niż inni aktorzy.

Tabela 4. Gęstości powiązań aktorów, 2001–2007

Aktorzy (przez repertuary; dopasowanie modelu: 0,659)		Rdzeń			Peryferie		
		MW	NOP	LPR	UPR	Skinheads	ONR
Rdzeń	MW	-	2163	8984	732	760	1145
	NOP	2163	-	739	140	160	288
	LPR	8984	739	-	348	250	336
Peryferie	SN	1262	163	800	75	74	100
	UPR	732	140	348	-	48	75
	Skinheads	760	160	250	48	-	144
Aktorzy (przez cele; dopasowanie modelu: 0,714)		Rdzeń			Peryferie		
		MW	NOP	LPR	UPR	Skinheads	ONR
Rdzeń	MW	-	1656	6341	320	578	728
	NOP	1656	-	1269	55	163	210
	LPR	6341	1269	-	317	238	376
Peryferie	SN	728	124	662	58	58	56
	UPR	320	55	317	-	25	22
	Skinheads	578	163	238	25	-	122

Najbardziej centralnymi celami sieci byli „politycy w parlamencie” oraz „polityka międzynarodowa”. To te tematy zajmowały najsilniej ze sobą powiązaną parę aktorów, MW i LPR. Najbardziej kontrowersyjny cel, „mniejszości etniczne”, był wybierany rzadko tylko przez wykonawców „ciężkiej” przemocy, ONR i skinheadów. Stanowili oni jednocześnie jedną z najslabiej powiązanych poprzez cele par aktorów (relacja peryferie–peryferie), ale w przeciwieństwie do pola repertuarów, ONR i skinheadzi wzięli również udział w wydarzeniach ukierunkowanych na szerszy zestaw celów niż tylko te powiązane z przemocą „ciężką”, w tym na cele konwencjonalne (polityka międzynarodowa, wartości tradycyjne).

Mniejszości seksualne nigdy nie były celem LPR. Ten cel był obierany przez MW podczas wydarzeń z towarzyszeniem „lekkiej” przemocy i podczas demonstracji. W rdzeniu znalazł się również trzeci aktor, NOP. Był on nieco silniej powiązany z MW niż z LPR, co wynika z koncentracji obu tych aktorów na „mniejszościach seksualnych” głównie podczas działań z udziałem przemocy „lekkiej”.

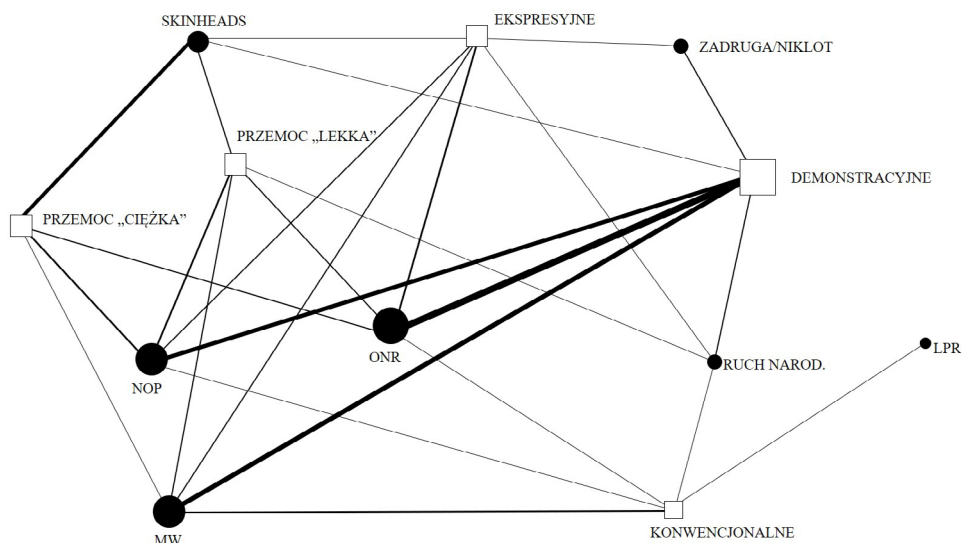
W porównaniu do repertuarów wybór celów przez skrajną prawicę był mniej wyspecjalizowany. Najbardziej kontrowersyjny cel został co prawda przyporządkowany tylko dwóm aktorom stosującym przemoc „ciężką”, ale aktorzy ci nie stronili także od celów bardziej konwencjonalnych. Z drugiej strony, rysowała się silna specjalizacja par aktorów w rdzeniu (MW i LPR). Koncentrowali

się oni bardzo silnie na celach konwencjonalnych. Specjalizacja celów pola skrajnej prawicy była słabsza od specjalizacji repertuarów, ale, w stosunku do poprzedniego okresu funkcjonowania skrajnej prawicy, zaznaczyła się wyraźna marginalizacja celu „mniejszości etniczne”. Najbardziej kontrowersyjny cel został poddany specjalizacji przez oddanie go do dyspozycji skinheadom i ONR, podobnie jak najbardziej konwencjonalne cele zostały silnie zagospodarowane przez LPR i MW. Analiza potwierdza tylko częściowo hipotezę 2. Z pola nie zniknęli bowiem aktorzy, którzy integrowaliby cele konwencjonalne i te przypisane do działań z użyciem „ciężkiej” przemocy, choć pozycja tych aktorów w całym polu została wyraźnie zmarginalizowana.

Okres 3. 2008–2013

W trzecim analizowanym okresie pole uległo ponownemu przekształceniu. LPR wycofało się na pozycje marginalnego aktora biorącego udział tylko w kilku wydarzeniach. Pojawiły się nowe organizacje: Ruch Narodowy (RN) oraz neopogańskie ugrupowania Zadruga i Niklot (występujące w każdym zarejestrowanym wydarzeniu razem i prawdopodobnie dzielące skład osobowy). Nowi aktorzy byli jeszcze zbyt słabi, by zdominować pulę wydarzeń w polu. Dopiero po roku 2013 RN zdołał związać się silniej z MW i stał się partią polityczną o ogólnopolskim zasięgu.

Rysunek 3a. Aktorzy i repertuary skrajnej prawicy, 2008–2013. Białe kwadraty – repertuary, czarne koła – aktorzy. Grubość linii odzwierciedla liczbę wydarzeń, rozmiar kwadratów i kół odzwierciedla stopnie powiązań węzłów (*degree centrality*)

Po odejściu LPR z areny parlamentarnej w puli wydarzeń wzrósł udział „ciężkiej” przemocy, który dorównał poziomowi przemocy „lekkiej” (patrz wykres 1). Repertuar demonstracyjny był, tak jak w każdym poprzednim okresie, centralnym sposobem działania skrajnej prawicy wybranym przez wszystkich oprócz LPR, które kontynuowało swoją specjalizację w działaniach konwencjonalnych z poprzedniego okresu, ale w znacznie ograniczonej liczbie wydarzeń. W stosunku do poprzednich okresów powiększył się wskaźnik centralności repertuaru ekspresyjnego. Repertuar konwencjonalny wyraźnie ustąpił na rzecz innych repertuarów i stał się najrzadziej wybieraną formą działań.

Od roku 2008 do roku 2013 pole zostało zdominowane przez trzech aktorów, którzy znaleźli się w rdzeniu podzielanych repertuarów (tabela 5): MW, NOP i ONR. Trójka aktorów dzieliła między sobą wszystkie dostępne repertuary i integrowała pole między najbardziej skrajnymi formami działań. Oprócz działań demonstracyjnych rdzenni aktorzy nie specjalizowali się wyraźnie w żadnym innym repertuarze. W podobnym stopniu dzielali przemoc obu rodzajów, działania „ekspresyjne” i konwencjonalne. Tylko MW nieco silniej niż reszta aktorów koncentrowało się na działaniach konwencjonalnych.

Rysunek 3b. Aktorzy i cele skrajnej prawicy, 2008–2013. Białe trójkąty – cele, czarne koła – aktorzy. Grubość linii odzwierciedla liczbę wydarzeń, rozmiar kwadratów i kół odzwierciedla stopnie powiązań węzłów (*degree centrality*)

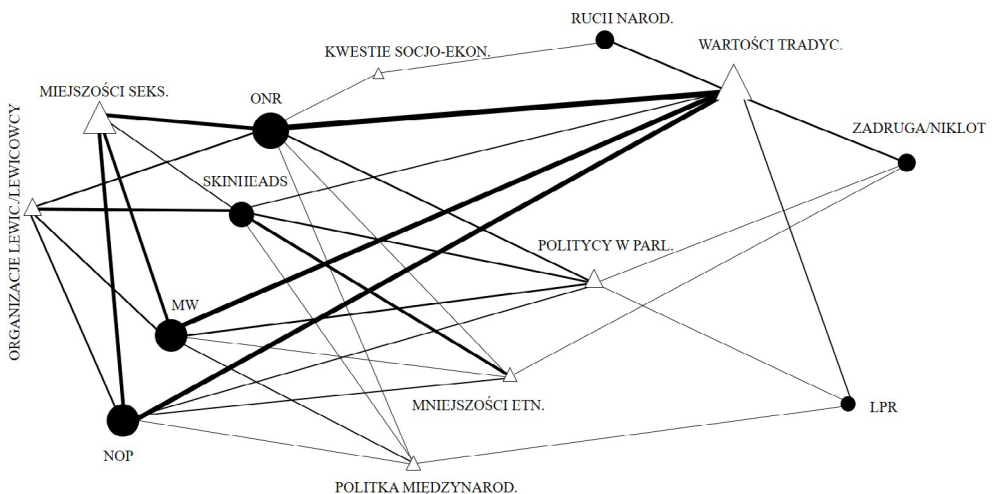

Tabela 5. Gęstości powiązań aktorów, 2008–2013

Aktorzy (przez repertuary; dopasowanie modelu: 0,915)		Rdzeń			Peryferie		
		MW	NOP	ONR	LPR	Zadruga/ Niklot	Ruch Narodowy
Rdzeń	MW	-	764	1299	71	159	183
	NOP	764	-	1136	30	138	146
	ONR	1299	1136	-	57	253	257
Peryferie	Skinheads	152	290	258	-	14	20
	LPR	71	30	57	-	-	13
	Zadruga/Niklot	159	138	253	-	-	37
Aktorzy (przez cele; dopasowanie modelu: 0,975)		Rdzeń			Peryferie		
		MW	NOP	ONR	LPR	Zadruga/ Niklot	Ruch Narodowy
Rdzeń	MW	-	803	984	106	170	177
	NOP	803	-	938	92	160	160
	ONR	984	938	-	123	207	215
Peryferie	Skinheads	363	344	541	29	55	51
	LPR	106	92	160	-	29	30
	Zadruga/Niklot	170	160	272	29	-	51

Aktorzy sytuujący się na peryferiach mieli węższy zakres wybieranych repertuarów. Skinheadzi zwyczajowo preferowali przemoc „ciężką”, a wraz z Zadrugą i Niklotem uczestniczyli w działaniach w obrębie własnych środowisk (repertuar „ekspresyjny”), organizując koncerty i rocznice powstania przedwojennych odpowiedników swoich organizacji oraz demonstracje. RN nie specjalizował się jeszcze w żadnym szczególnym repertuarze ani pod względem siły specjalizacji, ani jej zakresu.

W polu celów (rysunek 3b) wyraźnie rysuje się centralna pozycja repertuaru „wartości tradycyjne” wybieranego w największym stopniu przez MW, ONR i NOP. Sygnalizuje to zmianę dyskursu politycznego skrajnej prawicy z wcześniejszej koncentracji na wrogich opcjach politycznych i politykach z nimi związanych oraz polityce międzynarodowej w stronę kwestii obyczajowych, zagrożeń wynikających z nowych stylów życia, takich jak nowe sposoby wychowywania dzieci, działalność ruchów LGBT (drugim najbardziej centralnym celem były „mniejszości seksualne”) i ruchów proaborcyjnych. Od 2008 roku z „wartościami tradycyjnymi” do pewnego stopnia zaczyna wiązać się także przemoc „ciężka” (najwięcej wydarzeń tego typu było w 2010 roku), a w latach 2006 i 2007 wykorzystywano ten cel podczas wydarzeń z udziałem przemocy „lekkiej” (tabela 1 i 2).

W rdzeniu podzielanych celów znalazła się ta sama grupa aktorów, która znajdowała się w rdzeniu podzielanych repertuarów (ONR, MW i NOP). Aktorzy rdzenia pola dzielali między sobą prawie wszystkie dostępne cele (oprócz kwestii socjoekonomicznych), ale najsilniej wyspecjalizowali się w „wartościach tradycyjnych” i atakach na mniejszości seksualne. Pole zostało zintegrowane w innym wymiarze. Cel najbardziej kontrowersyjny, „mniejszości etniczne”, był w podobnym stopniu obiektem działań wszystkich aktorów rdzenia, a poza nim skinheadów i neopogan z Zadrugi/Nikłota. Aktorzy rdzenia dzielali także w podobnym stopniu cel konwencjonalny „polityka międzynarodowa”. Wraz z powiększeniem się zakresu wyboru przemocy „ciężkiej” skinheadzi stali się aktorem, który utracił wyłączność na atakowanie mniejszości etnicznych.

Pole trzeciego okresu było pod względem repertuarów najsilniej zintegrowanym (najmniej wyspecjalizowanym) polem w badanych latach. Aktorzy rdzenia integrowali ze sobą obie formy przemocy oraz działania konwencjonalne i resztę dostępnych repertuarów. W obszarze celów okres pierwszy i trzeci sytuują się podobnie: rdzeń aktorów integrował cały wachlarz dostępnych celów włączając w to te najbardziej kontrowersyjne i konwencjonalne.

Okres drugi, co do którego zostały sformułowane hipotezy, odznaczał się najwyższą specjalizacją w obu przestrzeniach pola. Główna para rdzenia najsilniej wyspecjalizowana była w demonstracjach i działaniach konwencjonalnych. Wśród repertuarów podlegających specjalizacji znalazła się także przemoc „leka”. LPR i MW dokonały pod tym względem „podziału pracy” na aktora wykonującego ten typ przemocy i skoncentrowanego na działaniach konwencjonalnych. Żaden aktor ani para aktorów nie łączyły w tym okresie najbardziej skrajnych repertuarów. W polu celów znalazła się co prawda para aktorów integrujących najbardziej skrajne wybory (ONR i skinheadzi), ale „mniejszości etniczne” zyskały wyłączność tylko tej dwójki aktorów posługujących się przemocą „ciężką”.

Obie formy przemocy w badanych okresach przechodziły znaczące zmiany w stosunku do innych repertuarów i celów. W pierwszym okresie przemoc „ciężka” podlegała silnej specjalizacji ze strony skinheadów, których ataki były skierowane na mniejszości etniczne i lewicowych aktywistów, ale nie byli oni wyłącznymi jej wykonawcami. Byli jednym z aktorów sytuujących się w rdzeniu pola, a repertuar ten był dzielany również przez aktora, który działał konwencjonalnie. W drugim okresie siła specjalizacji skinheadów w przemoc „ciężkiej” wyraźnie się zmniejszyła, a zasięg wyboru tego repertuaru został ograniczony do dwóch aktorów. Nie pojawili się aktorzy, którzy łączyliby przemoc „ciężką” z działaniami konwencjonalnymi. W tym sensie repertuar od pozycji centralnej w zintegrowanym polu przeszedł do pozycji marginalnej w lepiej wyspecjalizowanym polu z lat 2001–2007. W trzecim okresie przemoc „ciężka”

znów stała się jednym z centralnych repertuarów, w którym najsilniej wyspecjalizowani byli skinheadzi, ale tym razem repertuar ten zyskał także trzech innych aktorów, którzy zintegrowali go z działaniami konwencjonalnymi. Repertuar powrócił zatem do pozycji centralnej w jeszcze silniej zintegrowanym polu.

Przemoc „lekka” towarzyszyła przemocy „ciężkiej” w pierwszym okresie aktywności skrajnej prawicy. Była rzadszym niż przemoc „ciężka” wyborem strategicznym tych samych par aktorów znajdujących się w rdzeniu, ale żaden aktor wyraźnie się w niej nie specjalizował. W drugim okresie stała się częściej wybieraną strategią oddzielną od przemocy „ciężkiej” przez dwójkę aktorów, którzy posiadali ten ostatni repertuar na wyłączność. Przemoc „lekka” stała się jednym z trzech głównych repertuarów aktorów w rdzeniu, w którym najsilniej wyspecjalizowała się MW. Organizacja ta otrzymała swego rodzaju monopol na posługiwanie się tym typem przemocy wobec mniejszości seksualnych i organizacji LGBT, podczas gdy partnerska partia polityczna wyspecjalizowała się w konwencjonalnych atakach na polityków parlamentarnych. W trzecim okresie oba typy przemocy znowu połączyły się w polu poprzez wykonujących je aktorów, z których skinheadzi zatrzymali specjalizację w przemocy ciężkiej tradycyjnie już skierowanej głównie przeciwko mniejszościom etnicznym. Dyskursywny zwrot w polu skrajnej prawicy w stronę „wartości tradycyjnych” spowodował, że dynamiki obu form przemocy zbliżyły się do siebie poprzez cele. Do zakresu celów wykonywanych podczas wydarzeń z użyciem obu form przemocy dołączyły „wartości tradycyjne” – demonstracje uliczne, podczas których ścierano się ze zwolennikami opcji proaborcyjnej lub uznawanej za proaborcyjną, jak ruchy LGBT.

Podsumowanie

Analiza dynamiki pola strategicznego pozwoliła na ukazanie zmienności i podobieństw w wykorzystywaniu przemocy przez skrajną prawicę zależnie od typu tego repertuaru i warunków, w jakich się pojawiał. Strategiczne pole ruchu społecznego jawi się tutaj jako całość wyborów działań zbiorowych dokonywanych przez aktorów. Z jednej strony były one dokonywane w reakcji na zmieniające się warunki, z drugiej istniały pewne stałe repertuary, które wykorzystywali wszyscy aktorzy skrajnej prawicy (demonstracje). Mapa pola zdradza pewne konstytutywne cechy ruchu: wysoki stopień integracji repertuarów w polu szedł w ślad za integracją wybieranych celów, wyższa specjalizacja była raczej reakcją na zmieniające się warunki – wynikała głównie z konieczności pozbycia się przez najważniejszych aktorów identyfikacji z radykalną formą przemocy (hipoteza 1). To samo zjawisko nie wystąpiło w kontekście „lekkiej” formy przemocy (hipoteza 2). Pojedynczy aktorzy skrajnej prawicy rzadko stosowali

długofalowe strategie skoncentrowane na jednym celu z zastosowaniem wyodrębnionych repertuarów, jednocześnie zakres celów i repertuarów był stosunkowo wąski i niezmienny przez 24 lata jej istnienia. Innymi słowy, jeśli na podstawie analizy map pola można precyzyjnie scharakteryzować ruch społeczny, to skrajna prawica była zbiorem organizacji, które posiadały ograniczony zestaw repertuarów, powtarzanych z roku na rok i mobilizowanych głównie w reakcji na postrzeganego w swoim otoczeniu wroga politycznego. Stosunkowo szybciej niż repertuary zmieniała się figura wroga skrajnej prawicy. W ostatnim z badanych okresów wskazywałem na zmianę od celu „mniejszości etniczne” do celu „mniejszości seksualne” i zaznaczenie się „wartości tradycyjnych”. Nawet pobieżna obserwacja zdarzeń po roku 2013 wskazuje na ekspansję pola, wzrost liczby aktorów ruchu i wzbogacenie repertuarów. Pojawiły się dłużej trwające kampanie protestacyjne, głównie internetowe kampanie antyaborcyjne, zwiększyła się też aktywność podczas kampanii wyborczych. Wydaje się, że cele, na które skrajna prawica kieruje swoje działania, stały się bardziej precyzyjne i nastawione już nie tylko na zmanifestowanie swojej obecności w przestrzeni publicznej, ale także na uzyskanie konkretnego efektu.

Prezentowana tutaj technika analizy jest propozycją zastosowania podejścia relacyjnego w badaniach ruchów społecznych. Przede wszystkim pozwala na uniknięcie problemów związanych z stosowaniem PEA. Zbierając dane o protestach z prasy codziennej mamy często do czynienia z małą liczebnością wydarzeń, co uniemożliwia podzielenie danych na odcinki czasu i poddanie każdego okresu osobno analizie regresji lub innej technice statystycznej. Analiza pola z użyciem wykresów sieci pozwala pokazać szczegółowo układ relacji między elementami, a także zidentyfikować najsilniejsze i najsłabsze powiązania między nimi. Dzięki SPRS uzyskujemy mapę repertuarów działań i celów oraz wiedzę na temat ich konfiguracji z aktorami występującymi w polu ruchu społecznego. Nie mamy już do czynienia wyłącznie ze zbiorem niezależnych od siebie zmiennych, ale z analitycznym obrazem ustrukturalizowanego pola strategicznego, w którym możemy dostrzec reprodukcję lub nowość strategii wyboru konkretnych zestawów repertuarów i powiązanych z nimi celów. Dzięki temu tracimy mniej informacji wynikającej z agregacji danych.

Technika posiada także pewną przewagę nad inną techniką relacyjną, analizą korespondencji. Analiza korespondencji opiera się na mierzeniu siły związków między zmiennymi jakościowymi (za pomocą współczynnika V Cramera) i przedstawianiu ich na mapie odległości między kategoriami (Greenacre 1993; Greenacre, Blasius 1994). Kategorie zmiennych, które występują ze sobą stosunkowo często, są zbliżone do siebie na mapie korespondencji, podczas gdy kategorie, które się wykluczają, to znaczy występują relatywnie rzadko, są rozstawione daleko od siebie, co utrudnia zrozumienie, jakie kombinacje związków występują między kategoriami, które nie są ze sobą silnie skorelowane. Analiza

sieci pozwala dostrzec wszystkie kombinacje kategorii, jeśli oczywiście matryca i tym samym graf sieci nie jest zbyt duży. W przypadku stosunkowo małego pola skrajnej prawicy oprócz badania wycinka rzeczywistości w postaci zmienności współczynnika przemocy czy mierzenia odległości od siebie skorelowanych kategorii, stosując analizę sieci mamy okazję zaobserwować strategiczne przemieszczanie się przemocy w obrębie pola. Pozwala to dokładniej zrozumieć pozycję, jaką przemoc zajmuje w całej przestrzeni działalności ruchu i to, jak aktorzy w zależności od okoliczności zewnętrznych starają się poradzić sobie z zagrożeniem, jakie używanie przemocy niesie ze sobą dla najważniejszych aktorów parlamentarnych.

Proponowana technika analizy ma także swoje słabości. Jest przeznaczona dla małych zbiorów danych. W przypadku większych zbiorów proponowane podejście do tworzenia mapy pola okazuje się niepraktyczne ze względu na brak statystyk opisujących pole z poziomu całej sieci, a nie tylko z poziomu pojedynczych aktorów bądź par aktorów (relacja rdzeń/periferie). Z tego względu zastosowanie proponowanego podejścia wymaga dobrej znajomości opisywanego pola, jego historycznego kontekstu, etapów rozwoju oraz specyfiki pojawiających się w nim organizacji. Mapa pola strategii ruchu społecznego powinna służyć jako uzupełnienie opisu jakościowego wzbogacającego jego precyzję lub narzędzie do testowania bardziej szczegółowych hipotez. Gorzej sprawdza się natomiast jako narzędzie eksploracji danych pochodzących z obszarów jeszcze nieopisanych lub dużych zbiorów danych.

Modelowanie SPRS za pomocą sieci społecznych wydaje się szczególnie dobrą propozycją przekształcania w ujęcie relacyjne danych zebranych za pomocą PEA. SPRS w połączeniu z PEA może być owocnym sposobem dalszej eksploracji długofalowych zmian w strategiach protestacyjnych i opisie ewolucji ruchów społecznych. Opierając się na źródłach archiwalnych można za pomocą SPRS i PEA śledzić kulturową logikę wykorzystywanych strategii i formułować hipotezy na temat trwałości i zmienności historycznych protestów w relacji z ich instytucjonalnym otoczeniem, biorąc pod uwagę zakres danych, który umyka wnioskowaniu na podstawie średnich i korelacji statystycznych.

Bibliografia

- Barrat, Alain, Marc Barthelemy, Romualdo Pastor-Satorras, Alessandro Vespignani. 2004. The architecture of complex weighted networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 101, 11: 3747–3752. DOI: 10.1073/pnas.0400087101.
- Bellotti, Elisa. 2011. The Social Processes of Production and Validation of Knowledge in Particle Physics: Preliminary Theoretical and Methodological Observa-

- tions. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 10: 148–59. DOI: 10.1016/j.sbspro.2011.01.018.
- Borgatti, Steve, Martin Everett, Lynton Freeman. 2002. *Ucinet for Windows: Software for Social Network Analysis*. Harvard, MA: Analytic Technologies.
- Bourdieu, Pierre, Loïc J.D. Wacquant. 2001. *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*. Przekład Anna Sawisz. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Bourdieu, Pierre, Loïc J.D. Wacquant. 2004 [2001]. *Science of science and reflexivity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Broadbent, Jeffrey. 2003. *Movement in Context: Thick Networks and Japanese Environmental Protest*. Oxford: Oxford University Press.
- Bryczyński, Paweł. 2017. *Gotowi na przemoc. Mord, antysemityzm i demokracja w międzywojennej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Caiani, Manuela, Donatella della Porta, Claudius Wagemann. 2012. *Mobilizing on the Extreme Right. Germany, Italy, and the United States*. Oxford: Oxford University Press.
- Diani, Mario. 1995. *Green networks: a structural analysis of the Italian environmental movement*. Edinburgh: Edinburg University Press.
- Diani, Mario. 2007. Networks and Participation. W: D. A. Snow, ed. *The Blackwell Companion to Social Movements*. John Wiley & Sons, Ltd., 339–59.
- Diani, Mario. 2015. *The Cement of Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DiMaggio, Paul J., Walter W. Powell. 1983. The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48, 2: 147–60. DOI: 10.2307/2095101.
- Dobratz, Betty A., Lisa K. Waldner. 2006. The White Power Movement in the U.S. *The Journal of Political and Military Sociology*, 34, 1: 1–210.
- Emirbayer, Mustafa. 1997. Manifesto for a Relational Sociology. *American Journal of Sociology*, 103, 2: 281–317. DOI: 10.1086/231209.
- Everett, Martin. 2016. Centrality and the Dual Projection Approach for Two Mode Social Network Data. *Methodological Innovations*, 9: 1–8. DOI: 10.1177/2059799116630662.
- Everett, Martin, Steven Borgatti. 1999. Models of core/periphery structures. *Social Networks* 21: 375–395.
- Everett, Martin, Steven Borgatti. 2013. The Dual Projection Approach for Two Mode Networks. *Social Networks*, 35, 2: 204–210. DOI: 10.1177/2059799116630662.
- Fligstein, Neil, Doug McAdam. 2011. Toward a General Theory of Strategic Action Fields. *Sociological Theory*, 29, 1: 1–26.
- Fligstein, Neil, Doug McAdam. 2015. *A Theory of Fields*. Oxford New York Auckland: Oxford University Press.
- Franzosi, Roberto. 1987. The Press as a Source of Socio-Historical Data: Issues in the Methodology of Data Collection from Newspapers. *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 20, 1: 5–16. DOI: 10.1080/01615440.1987.10594173.
- Franzosi, Roberto. 2010. *Quantitative Narrative Analysis*. SAGE.

- Gentile, Peter. 1999. Radical Right Protest in Switzerland. W: D. Rucht, R. Koopmans, F. Niedhardt, eds. *Acts of Dissent. New Developments in the Study of Protest*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 227–252.
- Greenacre, Michael., 1993. *Correspondence Analysis in Practice*. London: Academic Press.
- Greenacre, Michael, Jorg Blasius. 1994. *Correspondence Analysis in the Social Sciences. Recent Developments and Applications*. London: Academic Press.
- Hanneman, Robert A., Mark Riddle. 2005. *Introduction to social network methods*. Riverside, CA: University of California, Riverside
- Kontopoulos, Kyriakos M. 1993. *The Logics of Social Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lipski, Józef. 2016. *Idea Katolickiego Państwa Narodu Polskiego. Zarys ideologii ONR „Falanga”*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- McAdam, Doug. 1982. *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930–1970*. Chicago: University of Chicago Press.
- McAdam, Doug. 1983. Tactical Innovation and the Pace of Insurgency. *American Sociological Review*, 48, 6: 735–54. DOI: 10.2307/2095322.
- McAdam, Doug, Robert J. Sampson, Simon Weffer, Heather MacIndoe. 2005. There Will be Fighting in the Streets’: The Distorting Lens of Social Movement Theory. *Mobilization*, 10, 1: 1–18. DOI: 10.17813/mai.q.10.1.a62814651h028540.
- McCammon, Holly J. 2003. Out of the Parlors and into the Streets: The Changing Tactical Repertoire of the U.S. Women’s Suffrage Movements. *Social Forces*, 81, 3: 787–818.
- McCarthy, John D., Clark McPhail, Jackie Smith. 1996. Images of Protest: Dimensions of Selection Bias in Media Coverage of Washington Demonstrations, 1982 and 1991. *American Sociological Review*, 61, 3: 478–99. DOI: 10.2307/2096360.
- McCarthy, John D., Clark McPhail. 1998. *The Institutionalization of Protest in the US*. W: D. S. Meyer; S. Tarrow, eds. *The Social Movement Society: Contentious Politics for the New Century*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Meyer, John. 1977. The Effects of Education as an Institution. *American Journal of Sociology*, 83. DOI: 10.1086/226506.
- Meyer, John. 2010. World Society, Institutional Theories, and the Actor. *Annual Review of Sociology*, 36, 1: 1–20. DOI: 10.1146/annurev.soc.012809.102506.
- Minkoff, Debra C., John D. McCarthy. 2005. Reinvigorating the Study of Organizational Processes in Social Movements. *Mobilization*, 10, 2: 289–308. DOI: 10.17813/mai.q.10.2.rp8h757h42752w76.
- Mische, Ann, Philippa Pattison. 2000. Composing a civic arena: Publics, projects, and social settings. *Poetics*, 27, 2: 163–94. DOI: 10.1016/S0304-422X(99)00024-8.
- Monge, Peter R., Noshir S. Contractor. 2003. *Theories of Communication Networks*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Morris, Aldon D. 1981. Black Southern Student Sit-in Movement: An Analysis of Internal Organization. *American Sociological Review*, 46, 6: 744–67. DOI: 10.2307/2095077.
- Mueller, Carol. 1997. Media Measurement Models of Protest Event Data. *Mobilization*, 2, 2: 165–84. DOI: 10.17813/mai.q.2.2.n043476m01q7463u.

- Newman, Michael E. J. 2001. Scientific collaboration networks. II. Shortest paths, weighted networks, and centrality. *Physical Review*, 64. DOI: 10.1103/PhysRevE.64.016132.
- Opsahl, Tore, Filip Agneessens, John Skvoretz. 2010. Node centrality in weighted networks: Generalizing degree and shortest paths. *Social Networks*, 32: 245–251. DOI: 10.1016/j.socnet.2010.03.006.
- Osa, Maryjane. 2001. Mobilizing Structures and Cycles of Protest: Post-Stalinist Contention in Poland, 1954–1959. *Mobilization: An International Quarterly*, 6, 2: 211–231. DOI: 10.17813/maiq.6.2.ml4u77k2370504j0.
- Pankowski, Rafał. 2010. *The Populist Radical Right in Poland*. London: Routledge.
- Płatek, Daniel, Piotr Płucienniczak. 2017a. «Śmierć wrogom ojczyzny!». Przemoc zbiorowa w repertuarze działań skrajnej prawicy w Polsce, 1990–2013. *Studia Socjologiczne*, 2, 225: 73–107.
- Płatek, Daniel, Piotr Płucienniczak. 2017b. Mobilizing on the Extreme Right in Poland: Marginalization, Institutionalization and Radicalization. W: K. Jacobsson, E. Korolczuk, eds. *Civil Society Revisited. Lessons from Poland*. New York: Berghahn Books.
- Saunders, Clare. 2007. Using Social Network Analysis to Explore Social Movements: A Relational Approach. *Social Movement Studies*, 6, 3: 227–43. DOI: 10.1080/14742830701777769.
- Schofer, Evan, John W. Meyer. 2005. The Worldwide Expansion of Higher Education in the Twentieth Century. *American Sociological Review*, 70, 6: 898–920. DOI: 10.1177/000312240507000602.
- Tilly, Charles. 2009. Katalogi zdarzeń jako teorie. Przekład Agata Dziuban. W: A. Manterys, J. Mucha, red. *Nowe perspektywy teorii socjologicznej*. Kraków: Nomos.
- Wang, Dan J., Sarah A. Soule. 2012. Social Movement Organizational Collaboration: Networks of Learning and the Diffusion of Protest Tactics, 1960–1995. *American Journal of Sociology*, 117, 6: 1674–1722. DOI: 10.1086/664685.